

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ПРОВЕДЕННЯМ ВИБОРІВ: ФОРМИ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Згідно з Конституцією України, народовладдя є фундаментом демократії, а вибори — головним способом вираження волі громадян. Сьогодні, в умовах безпекових загроз та суспільно-політичних криз, критично важливо забезпечити законність і прозорість виборчих перегонів. Ключову роль у цьому процесі відіграє нагляд з боку громадськості. Цивільний контроль є одним із найдієвіших інструментів такого моніторингу. Він не просто фіксує перебіг голосування, а й запобігає фальсифікаціям, зміцнює довіру суспільства до виборчих комісій та гарантує легітимність результатів. У контексті конституційного права цей інститут є сучасною формою реалізації гласності та прямої участі громадян у державному управлінні. Громадський моніторинг мінімізує ризики використання адмінресурсу та захищає виборчі права, що є базовою умовою для стабільної демократії.

На сучасному етапі розвитку української державності основним нормативно-правовим актом, який регулює участь інститутів громадянського суспільства у виборчому процесі, є Виборчий кодекс України. Формування національної системи електорального моніторингу відбувалося послідовно та у тісному взаємозв'язку з міжнародними демократичними стандартами, зокрема положеннями Копенгагенського документа ОБСЄ та рекомендаціями Венеційської комісії, відповідно до яких незалежний громадський нагляд розглядається як одна з ключових гарантій достовірності та легітимності результатів голосування. У практичному вимірі така система поступово сформувалася у комплексну структуру громадського контролю, що функціонує через декілька взаємопов'язаних напрямів діяльності.

Одним із найбільш розвинених та інституційно закріплених елементів цієї системи є офіційне спостереження з боку громадських організацій. Українське законодавство передбачає право акредитованих громадських об'єднань, діяльність яких пов'язана з виборчою тематикою, направляти своїх представників для участі у виборчому процесі. Такі спостерігачі мають широке коло процесуальних повноважень, що включає участь у засіданнях виборчих комісій різних рівнів, безпосереднє спостереження за процедурою голосування та підрахунком голосів, а також можливість офіційно фіксувати порушення і надалі оскаржувати їх у судовому чи адміністративному порядку.

Водночас важливу роль у системі громадського контролю відіграють медіамоніторинг і громадянська журналістика, значення яких суттєво зросло в умовах стрімкої цифровізації суспільства. Цей напрям забезпечує можливість незалежним засобам масової інформації та громадським активістам оперативного висвітлювати події виборчого процесу в режимі реального часу. Використання сучасних цифрових платформ і соціальних мереж сприяє швидкому поширенню інформації, зменшує ризики інформаційної ізоляції та цензури, а також виступає ефективним засобом протидії дезінформації та іншим гібридним загрозам.

Суттєве значення для забезпечення прозорості виборів мають також електронні сервіси та система відкритих даних Центральної виборчої комісії, які забезпечують реалізацію принципів гласності та доступності виборчої інформації. Завдяки функціонуванню цих цифрових механізмів як експерти, так і звичайні громадяни можуть у режимі онлайн перевіряти межі виборчих округів, інформацію про кандидатів, їхні фінансові звіти, а також детальні результати голосування аж до окремих виборчих дільниць.

Незважаючи на суттєвий прогрес у розвитку системи громадського спостереження за виборами, практична реалізація механізмів цивільного контролю в Україні й надалі супроводжується низкою складних проблем, які мають комплексний характер. Найбільш відчутними серед них є безпекові,

фінансово-організаційні, технологічні та нормативно-правові труднощі, що істотно впливають на ефективність моніторингу виборчого процесу.

Однією з ключових проблем сьогодні залишається питання безпеки громадських спостерігачів та активістів. В умовах воєнного стану, особливо на територіях, наближених до районів бойових дій, здійснення незалежного контролю за виборчими процедурами пов'язане з підвищеним ризиком для життя і здоров'я людей. Представники громадських організацій нерідко працюють у складних умовах психологічного тиску, інформаційних провокацій та потенційних загроз фізичного характеру. При цьому більшість громадських ініціатив не мають достатніх ресурсів для забезпечення належного рівня охорони, юридичного супроводу чи оперативного реагування у кризових ситуаціях. Це суттєво ускладнює проведення повноцінного та незалежного моніторингу, особливо у регіонах із нестабільною безпековою ситуацією.

Не менш актуальною є проблема фінансової нестабільності та недостатнього матеріально-технічного забезпечення громадських організацій, які займаються виборчим моніторингом. Значна частина таких проєктів реалізується переважно за підтримки міжнародних партнерів та донорських програм, тоді як внутрішні джерела фінансування залишаються обмеженими. Через це багато організацій не можуть забезпечити постійну діяльність у міжвиборчий період, підтримувати регіональні представництва або залучати достатню кількість професійно підготовлених фахівців. Додаткові труднощі створюють логістичні проблеми, перебої зі зв'язком та складність координації спостережних мереж у різних областях держави, особливо в умовах надзвичайних обставин.

Серйозним викликом також є нерівномірний рівень цифрової та технологічної підготовки учасників громадського контролю. Великі всеукраїнські організації активно використовують сучасні цифрові інструменти, мобільні застосунки, електронні бази даних та системи оперативного аналізу інформації. Водночас у невеликих громадах і сільській

місцевості часто спостерігається нестача якісного інтернет-з'єднання, сучасного технічного обладнання та навичок роботи з цифровими платформами. У результаті окремі виборчі дільниці можуть залишатися поза системним громадським наглядом, що негативно впливає на повноту та об'єктивність моніторингу.

Окремої уваги потребують і недоліки чинного законодавства. Нормативно-правова база не завжди достатньо чітко визначає межі повноважень громадських спостерігачів, журналістів та інших учасників виборчого процесу, що іноді створює можливості для зловживань або політичних маніпуляцій. Крім того, актуальними залишаються питання правового регулювання електронних доказів, механізмів фіксації порушень у цифровому середовищі та встановлення відповідальності за втручання у виборчі інформаційні системи. Особливої важливості набуває проблема кібербезпеки, оскільки сучасні виборчі процеси дедалі більше залежать від електронних технологій, які можуть ставати об'єктом кібератак, інформаційних диверсій та дезінформаційних кампаній.

Отже громадський контроль за виборами в Україні пройшов шлях еволюції від розрізнених волонтерських ініціатив до структурованої, визнаної на міжнародному рівні системи, що підтвердила свою спроможність захищати демократичні стандарти. Він є дієвим механізмом реалізації конституційного принципу народовладдя, забезпечуючи відкритість, прозорість та справедливість виборчого процесу. Водночас виклики у сфері безпеки, фінансові обмеження, матеріальні проблеми регіональних осередків та необхідність кіберзахисту електоральних технологій вимагають солідарного, комплексного підходу як з боку державних інституцій, так і з боку суспільства. Майбутнє вітчизняної виборчої системи полягає в досягненні розумного паритету між цифровими інноваціями і непорушними конституційними гарантіями захисту виборчих прав. Громадський нагляд має залишатися надійним інструментом демократії, унеможливлючи будь-який політичний тиск чи маніпулятивні впливи.

Література

1. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48.
2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 черв. 2004 р. № 1932-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 36. Ст. 448.
4. Чудик Н.О. Протидія зловживанню адміністративними ресурсами під час виборчого процесу. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. № 8. С. 210-214
5. Чудик Н.О. Стабільність виборчого законодавства як передумова реалізації прав і свобод людини. *Європейські перспективи*. 2021. № 2. С. 184-189